

W Krakowie dziedzictwo kulturowe (zabytki, dzieła sztuki, historyczne budynki, układy urbanistyczne, a także przejawy dziedzictwa niematerialnego) są chronione na kilka sposobów.

Ochrona na podstawie prawa międzynarodowego

Kraków należy do najważniejszych ośrodków dziedzictwa kulturowego w Europie, które jest objęte kilkoma formami ochrony na podstawie konwencji i programów międzynarodowych:

- Najbardziej znaną z nich jest wpis **Historycznego Centrum Krakowa na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO**, tworzoną w ramach Konwencji światowego dziedzictwa z 1972 r. Kraków znalazł się w gronie pierwszych dwunastu obiektów na świecie wpisanych na tę listę w **1978 r.** Ochroną objęto Stare Miasto wraz ze Wzgórzem Wawelskim, Kazimierzem wraz z przedmieściem Stradomiem jako obszar o wyjątkowej uniwersalnej wartości. Ochronę blisko 150-hektarowego obszaru miejsca światowego dziedzictwa wspiera otaczająca je strefa buforowa o powierzchni ponad 900 hektarów.
- Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 r. chroni jego przejawy praktykowane w Krakowie. Szczególnym przykładem jest **szopkarstwo krakowskie**, które w 2018 r. zostało wpisane na **Reprezentatywną Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego Ludzkości UNESCO**. Wpis ten podkreśla znaczenie żywych tradycji, umiejętności i zwyczajów przekazywanych z pokolenia na pokolenie, stanowiących ważny element tożsamości miasta.
- **De revolutionibus libri sex** – autograf Mikołaja Kopernika z ok. 1520-1541 r. przechowywany w Bibliotece Jagiellońskiej został umieszczony na liście programu UNESCO „Pamięć świata”. Liście międzynarodowej towarzyszy lista krajowa, na której m. in. znajduje się **Dokument lokacyjny miasta Krakowa z 5 czerwca 1257**, przechowywany w Archiwum Narodowym w Krakowie.

•

Ochrona na podstawie prawa krajowego

Ochronę zabytków reguluje w pierwszej kolejności ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Określa ona przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi. Zawiera zasady finansowania prac konserwatorskich i restauratorskich oraz organizację organów ochrony zabytków. Ustawa również definiuje zabytki, w tym zabytki nieruchome i ruchome, oraz zasady ich ochrony. Nadzór nad ochroną zabytków, zgodnie z przepisami ustawy, sprawują:

- **Małopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków** - organ administracji rządowej działającym w imieniu Wojewody Małopolskiego, jednocześnie podlegający Generalnemu Konserwatorowi Zabytków. Kieruje on Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Krakowie i odpowiada za ochronę zabytków na terenie całego województwa małopolskiego. W Krakowie część jego kompetencji została przekazana Miejskiemu Konserwatorowi Zabytków, ale tylko w zakresie określonym porozumieniem między Wojewodą a Prezydentem Miasta Krakowa.
- **Miejski Konserwator Zabytków** w Krakowie, funkcjonujący w strukturze Urzędu Miasta Krakowa – realizuje zadania wynikające z ww. porozumienia oraz zadania własne gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami..

Konserwatorzy wydają zgody m.in. na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach zabytkowych. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków oraz rejestr zabytków dla obszaru całego województwa. Natomiast w gestii miasta znajduje się prowadzenie gminnej ewidencji zabytków.

Wpis do rejestru zabytków

- Wpis do rejestru zabytków jest najważniejszą, ustawową formą ochrony zabytków w Polsce. Oznacza, że dany obiekt, nieruchomość, zespół urbanistyczny, park, cmentarz lub stanowisko archeologiczne posiadający szczególną wartość historyczną, artystyczną lub naukową, którego zachowanie leży w interesie społecznym, podlega ochronie poprzez wpis do rejestru zabytków. Decyzję o wpisie wydaje wojewódzki konserwator zabytków w drodze postępowania administracyjnego, a opieka i utrzymanie we właściwym stanie pozostaje w gestii władającego zabytkiem.
- Właściciel zabytku wpisanego do rejestru nie może przeprowadzać prac budowlanych, konserwatorskich, restauratorskich ani dokonywać zmian mogących wpłynąć na jego wartość zabytkową bez uzyskania odpowiednich zgód konserwatorskich. Ochrona obejmuje nie tylko sam obiekt, ale często również jego otoczenie oraz elementy wyposażenia mające znaczenie historyczne, jeżeli te również zostały wpisane do rejestru zabytków.
- Wpis do rejestru nakłada na właściciela obowiązek dbania o zachowanie zabytku w należyтым stanie, ale jednocześnie daje możliwość ubiegania się o dotacje na prace konserwatorskie i restauratorskie. Organ konserwatorski sprawuje nadzór nad sposobem użytkowania zabytku oraz może wydawać zalecenia dotyczące jego zabezpieczenia i ochrony.
- W praktyce wpis do rejestru zabytków oznacza, że ochrona dziedzictwa kulturowego staje się priorytetem przy wszelkich działaniach dotyczących danego obiektu, a wszelkie planowane zmiany muszą uwzględniać konieczność zachowania jego historycznych, naukowych i artystycznych wartości.

Rejestr zabytków obejmuje aktualnie 1266 obiektów i zespołów (stan na marzec 2025 r.) położonych głównie na obszarze centrum miasta. Natomiast gminna ewidencja zabytków obejmuje 6306 zabytków (stan na grudzień 2025 r.).

Uznanie za Pomnik Historii

Uznanie za pomnik historii jest kolejną ustawową formą ochrony dziedzictwa kulturowego. Pomnik historii to zabytek nieruchomy o szczególnym znaczeniu dla kultury, ponadregionalnym znaczeniu utrwalonym w świadomości społecznej. Jego rangę podkreśla fakt, że jest on ustanawiany rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W granicach administracyjnych Krakowa znajdują się:

- Historyczny zespół miasta Krakowa, uznany za Pomnik Historii w 1994 r., należy do najstarszych i najważniejszych układów architektoniczno-urbanistycznych w Polsce ukształtowanych w ciągu tysiącletniej historii, stanowiący jeden z czołowych kompleksów artystyczno-kulturalnych Europy. Celem ochrony pomnika, obszaru o

powierzchni ponad 675 ha, jest zachowanie autentyczności historycznego układu urbanistyczno-architektonicznego Krakowa.

- Zespół architektoniczny i urbanistyczny dzielnicy Nowa Huta w Krakowie został uznany za Pomnik Historii w 2023 r. Celem ochrony niespełna 310 hektarowego pomnika historii jest zachowanie, reprezentatywnej realizacji urbanistycznej socrealizmu w Polsce, która powstała jako manifest idei socjalistycznych, a okazała się sceną zrywów społecznych wpisujących się w proces walk o przemiany ustrojowo-polityczne w Polsce w drugiej połowie XX wieku.
- Kopiec Kościuszki z otoczeniem charakterystyczny element panoramy historycznego Krakowa, jest Pomnikiem Historii od 2017 r. jako pomnik-mogiła wzniesiony przez Naród Polski dla uczczenia wielkiego wodza i bohatera narodowego, będący symbolem patriotyzmu i dążeń niepodległościowych.
- Opactwo Cystersów w Mogile, uznane za Pomnik Historii w 2023 r. to zespół klasztorny o nieprzerwanej od ośmiuset lat ciągłości funkcjonalnej i ideowej, pozostający cennym świadectwem obecności oraz roli zakonu cystersów w Polsce.
Zespół opactwa Benedyktynów w Tyńcu, uznany za Pomnik Historii w 2017 r. to jednego z najstarszych klasztorów w Polsce, związany z ważnymi wydarzeniami i postaciami historycznymi, będący świadectwem niemal tysiącletniej tradycji benedyktyńskiej i roli zakonu w działalności kulturowej, naukowej i artystycznej.

Ustanowienie parku kulturowego

Park kulturowy jako forma ochrony zabytków ustanawiany jest uchwałą rady gminy, dedykowany jest ochronie krajobrazu kulturowego oraz zachowaniu wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Dodatkowo, ustanowienie na danym obszarze parku kulturowego wymaga objęcia tego obszaru planem miejscowym oraz sporządzenia planu ochrony.

Kraków jest jednym z liderów w stosowaniu tej formy ochrony. Funkcjonują tu m.in.:

- **Park Kulturowy Stare Miasto** ustanowiony w 2010 r. w celu ochrony krajobrazu kulturowego, zabytków oraz historycznego układu urbanistycznego Starego Miasta i Plant Krakowskich wraz ze Wzgórzem Wawelskim i jego otoczeniem, łącznie obszar niemal 95 ha. Uchwała nr CXV/1547/10 Rady Miasta Krakowa z 3 listopada 2010 roku w sprawie utworzenia parku kulturowego pod nazwą Park Kulturowy Stare Miasto (t.j. Dz. Urz. Woj. Małop. z 2019 r. poz. 1507)
- **Park Kulturowy Kazimierz ze Stradomem** powstał w 2022 r. Tą szczególną formą ochrony został objęty Kazimierz, Stradom, a także fragment Bulwarów Wiślanych i teren znajdujący się niegdyś pomiędzy granicą Kazimierza, a dawną Wisłą, obszar o powierzchni łącznie ponad 140 hektarów. Uchwała nr LXXXIII/2368/22 Rady Miasta Krakowa z dnia 27 kwietnia 2022 roku w sprawie utworzenia parku kulturowego pod nazwą Park Kulturowy Kazimierz ze Stradomem (Dz. Urz. Woj. Małop. z 2022 r. poz. 3267 ze zm.)
- **Park Kulturowy Nowa Huta** został ustanowiony przez Radę Miasta Krakowa w 2019 r. na obszarze o powierzchni powyżej 375 ha obejmującym starą Nową Hutę, wraz z częścią dawnych wsi: Krzesławice i Mogiła. Uchwała Rady Miasta Krakowa nr

Chronione dobra kultury i artefakty, których nie można wwozić do Polski

Warunki wprowadzania dóbr kultury oraz warunki i procedury przywozu dóbr kultury określa rozporządzenie Unii Europejskiej z 2019 r. przyjęte z myślą o ochronie dziedzictwa kulturowego ludzkości oraz zapobieganiu nielegalnemu handlowi dobrami kultury, w szczególności w przypadku gdy taki handel mógłby przyczynić się do finansowania terroryzmu. Regulacjom podlegają i w związku z tym nie można ich ani wywozić ani wwozić do Polski bez uzyskania odpowiedniego pozwolenia:

1. Artefakty archeologiczne

- przedmioty znalezione podczas wykopalisk
- przedmioty pochodzące z wraków statków
- zabytki wydobyte bez zgody właściwych władz
- fragmentów stanowisk archeologicznych

2. Elementów zabytków

- fragmenty murów historycznych
- elementy mozaik
- kamieni z obiektów zabytkowych
- fragmentów kolumn, rzeźb i płaskorzeźb

3. Zabytków sakralnych

- ikony i rękopisy kościelnych bez wymaganych pozwoleń
- elementy wyposażenia świątyń
- relikwie i obiekty kultu religijnego

4. Dzieł sztuki objętych ochroną

- obrazy wpisane do rejestrów zabytków
- rzeźby posiadające status dobra kultury
- obiekty muzealne i kolekcjonerskie wywiezione nielegalnie

5. Dokumenty i archiwaliów

- rękopisy historyczne
- archiwalia państwowe
- starodruki objęte ochroną

6. Inne przedmioty zakazane, chronione na podstawie prawa międzynarodowego (m.in. Konwencji o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych wyginięciem z 1974 r.)

- torebki, paski, buty, wypchane okazy z krokodyli, waranów, węży należących do rodziny dusicieli (np. boa, pytony, anakondy)
- korale rafotwórcze, zarówno w formie rafy koralowej, jak i wykonanych z nich pamiątek

- muszle przydaczni (małży z mórz tropikalnych) i wykonane z nich wyroby
- skóry, czaszki i trofea z niedźwiedzi (polarnych, grizzly i innych), a także środki medycyny ludowej wykorzystujące niedźwiedzie fragmenty
- skóry, kości, leki i inne wyroby z dzikich kotów (m.in. rysiów, lampartów, ocelotów, lwów, gepardów i tygrysów)
- rzeźbione kości morsów
- wyroby z kości słoniowej, rogu nosorożca, kości hipopotamów, skóry zebr i antylop